IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

MEHNAT MIGRATSIYASINING IJTIMOIY-IQTISODIY TA'SIRI VA UNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Boltayev Ismat Istamovich

Bank moliya akademiyasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat migratsiyasining zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta'siri, uning shakllanish omillari hamda migratsiya oqimlarini samarali boshqarish mexanizmlari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda mehnat migratsiyasining iqtisodiy, demografik va ijtimoiy jihatlari kompleks yondashuv asosida o'rganilgan. Migratsiya nazariyalari, jumladan neoklassik iqtisodiy nazariya, yangi migratsiya iqtisodiyoti hamda transmilliy migratsiya konsepsiyasi asosida ilmiy tahlil olib borildi. Shuningdek, migrantlarning pul o'tkazmalari milliy iqtisodiyot rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mehnat migratsiyasini samarali boshqarish uchun davlat siyosatini takomillashtirish, migrantlar huquqlarini himoya qilish va migratsiya xizmatlarini raqamlashtirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: mehnat migratsiyasi, migrantlar, pul o'tkazmalari, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, migratsiya siyosati, bandlik, demografik jarayonlar.

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ влияния трудовой миграции на социально-экономическое развитие общества. Рассматриваются основные факторы формирования миграционных процессов, а также механизмы управления трудовой миграцией. Исследование основано на неоклассической теории миграции, новой экономике трудовой миграции и концепции транснациональной миграции. Особое внимание уделяется денежным переводам трудовых мигрантов и их влиянию на национальную экономику. В результате исследования разработаны рекомендации по совершенствованию миграционной политики и защите прав трудовых мигрантов.

Ключевые слова: трудовая миграция, миграционные процессы, мигранты, денежные переводы, социально-экономическое развитие, миграционная политика.

Abstract: This article examines the socio-economic impact of labor migration and the mechanisms for regulating migration processes. The study analyzes the main factors influencing labor migration and evaluates its economic and social consequences. The research is based on neoclassical migration theory, the new economics of labor migration, and transnational migration concepts. Particular attention is paid to the role of remittances in national economic development. The findings highlight the importance of improving migration management systems, protecting migrant rights, and enhancing international cooperation in labor migration.

Keywords: labor migration, migration processes, remittances, migrant workers, socio-economic development, migration policy.

Globallashuv jarayonlari jadallashib borayotgan hozirgi davrda mehnat migratsiyasi jahon iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Aholining bir mamlakatdan boshqa mamlakatga ish izlab ko'chishi iqtisodiy rivojlanish darajasi, bandlik imkoniyatlari, daromadlar farqi hamda demografik omillar bilan chambarchas bog'liq.

Ma’lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasining qaroriga ko‘ra, 2000-yildan boshlab har yili 18-dekabr kuni **Xalqaro migrantlar kuni** sifatida nishonlanadi. Ushbu sana 1990-yil 18-dekabr kuni qabul qilingan “Mehnat migrantlari va ularning oila a’zolari huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi xalqaro konvensiya bilan bog‘liq.

Bugungi kunda O‘zbekiston ham chet davlatlarga mehnat migrantlarini yuboruvchi yirik davlatlardan biri hisoblanadi. Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, hozirgi kunda xorijiy davlatlarda vaqtinchalik mehnat faoliyatini olib borayotgan O‘zbekiston fuqarolari soni 1,8 million nafardan ortiqni tashkil etadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan Markaziy Osiyo davlatlarida mehnat migratsiyasi aholining daromadlarini oshirish va ishsizlik darajasini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga migratsiya jarayonlari demografik tuzilma, mehnat bozori va ijtimoiy barqarorlikka ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda O'zbekiston fuqarolari orasida tashqi mehnat migratsiyasi keng tarqalgan ijtimoiy-iqtisodiy hodisaga aylangan.

Shu bilan birga migrantlar tomonidan yuborilayotgan pul o'tkazmalari mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim moliyaviy manba hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlar qo'llanildi:

Nazariy tahlil – migratsiya iqtisodiyoti, demografiya va bandlik bo'yicha ilmiy adabiyotlarni o'rganish.

Qiyosiy tahlil – turli mamlakatlarda mehnat migratsiyasi jarayonlarini solishtirish.

Statistik tahlil – migrantlar soni, pul o'tkazmalari hajmi va bandlik ko'rsatkichlarini tahlil qilish.

Tizimli yondashuv – migratsiya jarayonlarini ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida ko'rib chiqish.

Analitik umumlashtirish – ilmiy xulosalar chiqarish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mehnat migratsiyasining nazariy asoslari

Mehnat migratsiyasi jarayonini tushuntirish uchun bir qator ilmiy nazariyalar ishlab chiqilgan.

1. Neoklassik migratsiya nazariyasi

Mazkur nazariyaga ko'ra, migratsiya ish haqi va iqtisodiy imkoniyatlar o'rtasidagi farq natijasida yuzaga keladi. Ishchi kuchi yuqori daromad mavjud bo'lgan hududlarga ko'chadi.

2. Yangi migratsiya iqtisodiyoti nazariyasi

Bu nazariya migratsiyani individual emas, balki oilaviy strategiya sifatida talqin qiladi. Oila iqtisodiy risklarni kamaytirish uchun a'zolaridan bir qismini migratsiyaga yuboradi.

3. Transmilliy migratsiya konsepsiyasi

Unga ko'ra migrantlar bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq mamlakat bilan iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarni saqlab qoladi.

O'zbekistonda mehnat migratsiyasi jarayonlari

O'zbekiston tashqi mehnat migratsiyasi yuqori darajada kuzatilayotgan davlatlardan biri hisoblanadi. Migrantlarning asosiy qismi Rossiya, Qozog'iston, Janubiy Koreya, Turkiya va Yevropa davlatlarida faoliyat yuritadi.

Mehnat migrantlari tomonidan yuborilayotgan pul o‘tkazmalari uzoq yillardan buyon O‘zbekiston iqtisodiyotida muhim moliyaviy manba hisoblanib kelmoqda. Ushbu mablag‘lar ko‘plab uy xo‘jaliklarining kundalik xarajatlarini qoplashda muhim rol o‘ynaydi.

Xususan, 2024-yilda O‘zbekistonga yuborilgan pul o‘tkazmalari hajmi 14,8 milliard AQSH dollarini tashkil etdi. Bu esa mamlakat yalpi ichki mahsulotining qariyb 12,2 foiziga tengdir. Taqqoslash uchun aytish mumkinki, o‘tgan yili O‘zbekiston tomonidan eksport qilingan oltinning umumiy qiymati 7,5 milliard dollarni tashkil etgan.

2017–2025-yillar oralig‘ida O‘zbekistonga yuborilgan pul o‘tkazmalari hajmi sezilarli darajada o‘sib bormoqda.

Yil	O‘zbekistonga pul o‘tkazmalari hajmi	Dinamika (%)	YIM hajmi	YIMdagi ulushi (%)
2017-yil	$ 4,9 mlrd	+8,8	$ 72,2 mlrd	6,8
2018-yil	$ 5,1 mlrd	+4	$ 61,3 mlrd	8,3
2019-yil	$ 6,01 mlrd	+17,8	$ 70,2 mlrd	8,5
2020-yil	$ 6,03 mlrd	+0,3	$ 70,1 mlrd	8,6
2021-yil	$ 8,1 mlrd	+34,3	$ 81,2 mlrd	9,9
2022-yil	$ 16,9 mlrd	+108	$ 94,3 mlrd	17,9
2023-yil	$ 11,4 mlrd	-32,5	$ 107,5 mlrd	10,6
2024-yil	$ 14,8 mlrd	+29,8	$ 121,4 mlrd	12,2
2025-yil	$ 18,8 mlrd	+27	$ 140 mlrd	13,4

2025-yil uchun keltirilgan ma’lumotlar esa prognoz ko‘rinishida berilgan.

Bu ko'rsatkich migrantlarning mamlakat iqtisodiyotidagi muhim rolini ko'rsatadi. Mazkur mablag‘lar mamlakat yalpi ichki mahsulotining (YaIM) muhim qismini tashkil etadi. Mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko‘ra, migrantlar tomonidan yuborilayotgan pul o‘tkazmalari YaIMning 13 foizdan ortiq qismini tashkil qilmoqda. Yuqori daromadli rivojlangan mamlakatlarda ishlayotgan mehnat migrantlari sonining ortib borishi ham umumiy pul o‘tkazmalari hajmining oshishiga muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

2022-yilda Rossiya–Ukraina urushi fonida Qirg‘iziston va Tojikistonda naqd valuta taqchilligi yuzaga kelib, ayrim banklarda cheklovlar joriy etilgani kuzatilgan. Natijada ushbu mamlakat fuqarolari tomonidan O‘zbekistonga valuta o‘tkazilib, mamlakat banklari orqali naqd pul yechib olingani qayd etilgan. Shu sababli 2022-yilda pul o‘tkazmalari hajmi keskin oshgan bo‘lishi mumkin.

Pul o‘tkazmalari ko‘pincha iste’mol xarajatlari, ta’lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy sotib olish kabi yo‘nalishlarga sarflanadi. Bu esa o‘z navbatida ichki talabni oshirib, iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, mamlakatning valuta ehtiyojining sezilarli qismi ham migrantlar yuborayotgan mablag‘lar hisobidan qoplanadi.

Ayrim hududlarda mehnat migratsiyasi daromadlar o‘rtasidagi tafovutning kamayishiga ham yordam beradi. Iqtisodchi Mirkomil Xolboyev tomonidan aholi daromadlari bo‘yicha rasmiy statistika asosida olib borilgan tahlillarga ko‘ra, agar pul o‘tkazmalari hajmi oshmaganida, O‘zbekiston aholisining jon boshiga to‘g‘ri keladigan umumiy daromadlari joriy yilda o‘sish ko‘rsatmagan bo‘lar edi. Xususan, pul o‘tkazmalarining oshishi 8 ta viloyatda aholining kambag‘allashuvining oldini olishga yordam bergan.

Pul o‘tkazmalariga bog‘liqlik masalasi

Xalqaro reyting agentligi S&P o‘zining so‘nggi hisobotida O‘zbekistonning demografik ustunliklariga alohida e’tibor qaratgan. Hisobotga ko‘ra, mamlakat aholisi tarkibining qariyb 90 foizi mehnat yoshida yoki mehnat yoshiga yetmagan bo‘lib, bu iqtisodiy o‘sish uchun muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, iqtisodiyotda yaratilayotgan yangi ish o‘rinlari soni mehnat bozoridagi talabni to‘liq qondira olmasligi mumkinligi ham ta’kidlangan. Natijada ko‘plab doimiy va mavsumiy mehnat migrantlari Rossiya, shuningdek Yevropa va Yaqin Sharq mamlakatlarida ish izlashni davom ettiradi. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining pul o‘tkazmalari oqimiga ma’lum darajada bog‘liq bo‘lib qolishiga sabab bo‘ladi.

Mehnat migratsiyasining iqtisodiy ta’siri

Mehnat migratsiyasi milliy iqtisodiyotga turli yo'llar bilan ta'sir qiladi.

Ijobiy ta’sirlar

- aholi daromadlari oshadi
- ishsizlik darajasi kamayadi
- pul o'tkazmalari orqali iqtisodiyot qo'llab-quvvatlanadi
- yangi kasbiy tajribalar shakllanadi

Salbiy ta’sirlar

- malakali kadrlar oqimi kamayadi
- demografik muvozanat buzilishi mumkin
- ijtimoiy muammolar yuzaga keladi

Tadqiqot natijalari

Tahlillar shuni ko'rsatdiki:

- mehnat migratsiyasi ko'plab oilalarning asosiy daromad manbai hisoblanadi
- migrantlar yuborayotgan pul o'tkazmalari milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashga yordam beradi
- migratsiya jarayonlarini davlat tomonidan tartibga solish muhim ahamiyatga ega

Shuningdek, migratsiya siyosatini modernizatsiya qilish orqali noqonuniy migratsiya xavfini kamaytirish mumkin.

Migratsiya yo‘nalishlarining diversifikatsiyasi

Ko‘p yillar davomida o‘zbekistonlik migrantlar uchun asosiy yo‘nalishlar quyidagi davlatlar hisoblangan:

- Rossiya
- Qozog‘iston
- Turkiya
- Janubiy Koreya

Biroq so‘nggi yillarda migratsiya geografiyasi sezilarli darajada kengaymoqda. Rossiyada iqtisodiy vaziyatning yomonlashuvi, migrantlar uchun talablarning kuchayishi hamda harbiy xizmatga jalb qilish bo‘yicha tashviqotlar ushbu mamlakatga borayotgan migrantlar sonining qisqarishiga sabab bo‘ldi.

Shuningdek, Turkiya iqtisodiyotidagi muammolar, milliy valuta — liraning qadrsizlanishi va yuqori inflyatsiya darajasi ham ushbu yo‘nalishning jozibadorligini kamaytirdi.

Natijada o‘zbekistonlik mehnat migrantlari uchun yangi yo‘nalishlar shakllanmoqda. Jumladan:

- Buyuk Britaniya
- Germaniya
- Polsha
- Vengriya
- Latviya
- BAA
- Saudiya Arabistoni
- Yaponiya

Mazkur jarayon migratsiya oqimining diversifikatsiyasiga olib kelmoqda. Garchi umumiy migrantlar soni ayrim davrlarda kamayib borayotgan bo‘lsa-da, yuqori daromadli mamlakatlarda ishlayotgan migrantlar sonining ortishi pul o‘tkazmalari hajmining oshishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Mehnat migratsiyasi zamonaviy global iqtisodiy tizimning ajralmas qismi hisoblanadi. Migratsiya jarayonlari bir tomondan iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatsa, boshqa tomondan muayyan ijtimoiy muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin.

Shu sababli migratsiya jarayonlarini samarali boshqarish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mehnat migratsiyasi bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Chet elda faoliyat yuritayotgan o‘zbek migrantlari tomonidan yuborilayotgan pul o‘tkazmalari mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda, aholi farovonligini oshirishda va ichki iste’mol bozorini qo‘llab-quvvatlashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu mablag‘lar ko‘plab oilalarning kundalik ehtiyojlarini qondirish, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish, shuningdek uy-joy sharoitlarini yaxshilash imkonini bermoqda. Natijada, pul o‘tkazmalari ichki talabni rag‘batlantirib, iqtisodiy faollikning oshishiga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, mehnat migrantlari yuborayotgan mablag‘lar mamlakatga kirib kelayotgan muhim valyuta manbalaridan biri hisoblanadi. Bu esa milliy iqtisodiyotda valyuta taqchilligini kamaytirish, to‘lov balansini muvozanatlash va moliyaviy barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, ayrim yillarda migrantlar yuborgan pul o‘tkazmalari hajmi mamlakat eksportidan tushadigan ayrim asosiy daromad manbalari bilan taqqoslanadigan darajaga yetgan. Bu holat mehnat migratsiyasining nafaqat ijtimoiy, balki makroiqtisodiy jihatdan ham muhim omil ekanini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, migratsiya jarayoni hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Chet elda ishlayotgan fuqarolar yuborayotgan mablag‘lar ayniqsa ish o‘rinlari yetarli bo‘lmagan hududlarda yashovchi aholining daromadlarini qo‘llab-quvvatlaydi. Bu esa kambag‘allik darajasining oshib ketishining oldini olishga xizmat qiladi. Ayrim tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, agar pul o‘tkazmalari hajmi oshmaganida, ayrim hududlarda aholi daromadlari sezilarli darajada kamaygan bo‘lishi mumkin edi.

So‘nggi yillarda o‘zbek mehnat migrantlarining geografiyasi ham sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda. An’anaviy yo‘nalishlar qatorida yangi va yuqori daromadli mehnat bozorlariga chiqish imkoniyatlari paydo bo‘layotgani kuzatilmoqda. Bu esa migrantlar soni kamaygan taqdirda ham pul o‘tkazmalari hajmining yuqori darajada saqlanib qolishiga sabab bo‘lmoqda. Yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishi migrantlarning daromad salohiyatini oshirib, mamlakatga kirib kelayotgan moliyaviy oqimlarning barqarorligini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, mehnat migratsiyasi O‘zbekiston iqtisodiyotida ikki tomonlama ahamiyatga ega. Bir tomondan, u mamlakat ichki mehnat bozoridagi bosimni kamaytiradi va fuqarolar uchun qo‘shimcha daromad manbalarini yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, migrantlar yuborayotgan pul o‘tkazmalari orqali iqtisodiy o‘sish, ichki talabning kengayishi va moliyaviy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bois kelajakda ham mehnat migratsiyasini samarali boshqarish, migrantlarning huquqlarini himoya qilish hamda ularning moliyaviy resurslarini iqtisodiyotning samarali yo‘nalishlariga yo‘naltirish O‘zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishida muhim omillardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Castles S., Miller M. The Age of Migration. New York, 2009.
2. Todaro M. Economic Development. Pearson, 2012.
3. Stark O. The Migration of Labor. Cambridge, 1991.

4. Massey D. Worlds in Motion. Oxford University Press, 2014.
5. International Labour Organization. Labour Migration Report. Geneva, 2022.
6. World Bank. Migration and Development Report. Washington, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining migratsiya siyosatiga oid qarorlari.
8. O'zbekiston Markaziy banki statistik ma'lumotlari.